

history of the Jews of Odessa and Southern Ukraine that issued the State Archive of Odessa region in the beginning of the 21 century.

Specificity was «Odessa branch of the society to spread education among Jews in Russia» that's Odessa national cultural societies it was the only example of the central branch of the other cities. «Society of the society to spread education among Jews in Russia» was founded in October 1863, led by philanthropist E. Ginsburg. «Society of the society to spread education among Jews in Russia» official was the only major Jewish cultural-educational organization in the Russian Empire.

Activities of «Odessa branch of the society to spread education among Jews in Russia» didn't not only copy and continue the activity of «Society of the society to spread education among Jews in Russia», which actually was logical for the branch, but it was accomplished to the local conditions, primarily was determined by a large number of Jews from Odessa, with a high degree of the poor ones. This circumstance is explained on the one hand by long and nearly continuous functioning of the society, but on the other hand, by the difficulties and complaints of low income. Although the company could do more to educate Jews, given the number of adverse circumstances, made it a lot. The activity of the Company should be considered simultaneously in several extremely important areas: charity, education, national unity, establishing contacts with the surroundings - government and non-Jewish communities in general.

Key words: national-cultural associations, Odesa, Jews, education.

Викторія Македон

«Одесское отделение общества для распространения просвещения среди евреев в России»: этапы и направления функционирования

Целью этой статьи является исследование основных этапов и направлений деятельности одного из старейших и ведущих национально-культурных объединений Одессы – «Одесского отделения общества для распространения просвещения среди евреев в России». На базе широкого круга источников показан большой вклад общества в развитие еврейской культуры Одессы и культуры города в целом.

Ключевые слова: национально-культурные объединения, Одесса, евреи, просвещение.

УДК 94(477) «1905-1920»

Віктор Савченко

ІДЕЯ КОЗАЦЬКОЇ ВОЛІ В ПРОПАГАНДИСТСЬКИЙ І ОРГАНІЗАЦІЙНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ АНАРХІСТІВ В УКРАЇНСЬКОМУ СЕЛІ (1905 – 1920 рр.)

У статті розкривається тема формування анархістами України селянського анархістського руху, про що замовчувала радянська і сучасна українська історіографія. Пропагуючи анархістські ідеали, анархісти використовували для їх затвердження традиції боротьби запорозького козацтва за свободу, ідеали і досвід самоорганізації українського козацтва. Починаючи з 1905 р анархісти України почали створювати місцеві анархістські групи та мобільні бойові загони в українських селах Херсонщини, Поділля, Київщини, Катеринославщини, Полтавщини, Чернігівщини, Північній Таврії, які часто формувалися українськими вчителями. В Олександрівському повіті в 1906 - 1911 рр. діяла федерація анархістів Запорозького краю, яка у своїй пропаганді використовувала традиції козацьких вольностей. У 1918 - 1921 рр. традиції Запорозької Січі намагалися воскресити махновський рух і Революційно - повстанська армія України (махновців), Конфедерація анархістських організацій

України «Набат». Витоки волелюбності і народного анархізму в Україні ідеологи махновського руху відносили до Запорозької Січі.

Ключові слова: анархісти, студенти, запорожці, Н. Махно, українське селянство.

Махновський рух, який у 1918 – 1921 рр. підняв на боротьбу за волю українських селян Катеринославської, Херсонської, Потавської губерній, Північної Таврії, захопив ті самі терени, на яких віками жили і боролися славні сини України - запорізькі козаки. Переважна більшість повстанців – махновців була нащадками запоріжців, не тільки у родинному сенсі, вони були духовними нащадками своїх прабатьків. Селянські анархісти України уявляли себе своєрідними месниками – «шляхетними розбійниками», «запорожцями», бо реальна – «матеріальна» Російська імперія бачилася ними, як соціальне пекло, а її реалії не влаштовували молодих радикалів, як перспектива життя. Вони намагалися плекати романтизований ідеал – анархію, розглядаючи підпільну боротьбу проти влади і терор, як «чистилище».

Українська ментальність початку ХХ ст. на півдні України формувалася як «анархічна», що часто – густо ігнорувала «державність», міфологізувала «козака Мамаю», як «авантюриста-індивідуаліста». Український ідеал, «козацька воля», був замішаний на індивідуалізмі, волюнтаризмі та непокорі. В той час, коли для росіян виступ проти «своєї» держави був «святотатством», українці бачили у владі, що йшла з Петербургу і Москви, тільки «гвалтівника».

Історик В. Чоп вперше розглянув запорозьські традиції в махновському русі. Він знайшов та проаналізував значну частину факторів, що зближували махновців із запорожцями давніх часів, але його аргументи не торкалися анархістської складової махновського руху, анархістського тлумачення «волі запорозької». В. Чоп вказав на географічну, етнографічну, антропологічну близькість махновських повстанців і запорожців: на спільний менталітет, традиції і національну пам'ять, родове походження, сотенний політ «махновських» сіл, спільність географічного розпоширення двох явищ: «В Гуляй-Полі ніколи не забували про запорозьку старовину. Легенди про заснування цієї військової слободи тягнуться від останньої чверті ХVІІІ ст... Махно згадував, що про запорозьких козаків йому розповідала мати». В той же час В. Чоп робить висновок про те, що «...керівна ланка махновського руху не докладала жодних зусиль, на відміну, наприклад, від керівництва армії УНР, для штучного пропагандистського нав'язування козацької традиційності та атрибутики. Всі зовнішні та внутрішні прояви «покозачення» махновських повстанців йшли

знизу, будучи ініціативами представників рядової маси повстанців та нижчого командного складу»⁸⁹.

Насправді, починаючи з часів формування анархістського руху в Україні, анархістські ідеологи, під час діяльності серед українського селянства, прославляли звитягу запорожців. Анархісти підрекреслювали волелюбство запорожців, їх рішучість у «військовому вирішенні» проблем свободи, традиції самоврядування та «вільних» рад Січі. Науковці давали різні епітети феномену українського «козацького» індивідуалізму: «безмежний» (І. Мірчук), «анархійний» (В. Янів)... В. Липинський вважав основною рисою українця «стихийний нахил до всякого індивідуалістичного анархізму». М. Драгоманів вважав, що українці, наслідуючи козацьку вдачу, будуть виборювати бездержавний федералізм, самоврядування. М. Драгоманів, виходячі з феномену українського козацтва, сформував анархістський ідеал свободної, рівної, справедливої особистості⁹⁰. В творах класиків анархізму М. Бакуніна та П. Кропоткіна оспівується сильна, вільна людина, що встановлює самоврядування, як прояв вищого порядку – анархії, коли людина не підлягає державі та політичним інституціям, а сама є носієм порядку.

В той же час Н. Махно, деякий час, перебував у полоні загального «негативу» по відношенню до слова «казак», який затвердився в революційному середовищі в 1900 – 1920 рр. Махновці воювали проти козаків армії гетьмана П. Скоропадського та армії ЗСПЮ генерала А. Деникіна (частини донських, кубанських, терських козаків), царська влада придушувала революційний рух у 1905 – 1907 рр. з допомогою донських козаків, яким нав'язала поліцейські функції. Слово «отаман» використовували, як донські козаки, так і прибічники УНР, Української держави, тому махновські командири прагнули користувалися почесним запорозьким титулом «батько» (Батько Правда, Батько Савон и др.). Але, відомо, що Н. Махно позитивно згадував про запорозьких козаків та їх традиції української самоврядування. Описуючи в своїх мемуарах загальні збори у Гуляй-Полі (лютий 1918 р.) Н. Махно писав: «це були збори справжньої Запорізької Січі»⁹¹.

Хоча анархістський рух в Україні зародився 1903 р., до осені 1905 р., цей рух не набув масовості і був підтриманий переважно

⁸⁹ Чоп В. М. Проблема існування Запорозьких козацьких традицій в історії махновського руху // Записки історичного факультету ОНУ імені І. І. Мечникова.– 2006. – Вип. №17. – С. 196 – 203.

⁹⁰ Хруцький А. Два Українські Анархісти: Михайло Драгоманов та Нестор Махно// [Електронний ресурс]. – Режи доступу: www.ditext.com/chrucky/makhno.htm.

⁹¹ Чоп В. М. Проблема існування. – С. 200.

«нетрами» міських робітничих околиць, до 60% анархістів того часу в Україні були єврейськими ремісниками. З літа 1905 р. перед анархістами стало гостре питання пошуку масової підтримки не тільки по містах, але й в українському селі. Нажаль, в українському історичному середовищі продовжує «блукати» міф про анархістів 1905 – 1916 рр., як про виключно міських маргіналів, але, анархісти бачили в українських селянах «природню бунтарську силу», що має анархістські традиції та потенції. Анархісти – пропагандисти пішли по селах Центральної України, в яких збіреглася пам'ять про «вільне козакування» предків. Звісно, в своїй пропагандистській роботі анархісти зверталися до «зразків» славної української історії, до образів запоріжців – «фанатиків волі».

З весни 1906 р. анархісти – комуністи активизували свою діяльність в українському селі, намагаючись підняти селянство на бунт проти влади. На півдні Київської губернії (де місцеві кобзари ще співали про звитягу січовиків) постала Київська федерація вільної селянської спілки, яку очолили анархісти - вчителі народних шкіл, надаючи анархістському рухові українського національного забарвлення. По селах Київщини діяли Федерація (група) крест'янських анархістів - комуністів «Вільна громада» - «Вільна селянська спілка» (вчитель Я. Коваль, О. Ворошевич, Т. Штеп, І. Бабич, В. Полубояр, О. Ціцерух та ін.)⁹².

В Черкасах розпоширювався анархістський журнал «Земля и воля», група колишніх місцевих соціал – демократів та есерів, що перейшла на бік анархістів, видала три анархістські листівки в Смілі, закликаючи селян до бунту. Чигиринсько-Златопільська група анархістів – комуністів 1907 – 1909 рр. провела низку експропріацій і терористичних актів, а 1907 р. у с. Лебедін Чигиринського повіту надрукувала листівку «Слушай брат крест'янин, анархиста!»⁹³.

1907 - 1908 рр. активізувала свою діяльність Південноросійська федерація селян анархістів-синдикалістів. Одною з груп «федерації», що діяла по селах і містечках Васильковського, Черкаського, Чигиринського, Каневського повітів (Фастів, Ржищів, Богуслав, Грушево, Сміла, Городище, Хлистунівка, Товсте, Ротмістрівка, М. Смілянка, Костянтинівка, Ковалівка, Топильна, Старосельци, Тернівка) керували брати І. та А. Жуки, В. Москальов, Я. Лісовий, студент Г. П'ятаков (майбутній радянський діяч). Радянський автор М. Моршанська, яку не можливо запідозрити в симпатіях до анархістів, писала: «На Юге России вообще, а в Киевский губернии

⁹² Анархист. – Париж. – 1908. – №2. – С. 28; Альманах. Сборник по истории анархического движения в России. – Париж: Б.и., 1909. – С. 187.

⁹³ Буревестник. – Женева. – 1908. – №11 – 12. – С. 25; Центральний державний історичний архів України (далі – ЦДІА України). – Ф. 274. – Оп. 1. – Спр. 2606. – Арк. 36.

в частности, анархистский движение был развит чрезвычайно широко»⁹⁴. Г. Пятаков згадував, що: «Летом 1906 г. вел активную анархистскую работу среди крестьянской и рабочей молодежи; был руководителем кружка в 50 человек. Из этого кружка и соседнего, руководившегося Иустином Жуком, выделилась экспроприаторская группа во главе с Жуком»⁹⁵. Група І. Жука стала відома гучними експропріаціями, терором, сутичками із поліцією і загонами охоронців, пропагандою серед селянства «прямих дій». Разом з цією групою в Черкаському повіті, у Звенігородці, Городіщі, Каніві, с. Лебедин діяли і інші групи селянських анархістів-комуністів⁹⁶.

Наприкінці 1908 - на початку 1909 р. поліції вдалося вбити 12 лідерів та бойовиків анархістських груп Київщини (М. Мирошник, «Аріс» та ін.), арештувати І. Жука. Поліція була здивована тим, що систему анархістського спротиву на Київщині очолили вчителя Черкаського повіту: С. Мищенко, Е. К. Солов'єв, С. Рубенштейн, І. Фоменко. Вчитель С. Семенко створив анархістсько-комуністичну групу у с. Товсте, Ф. Симінський - в Залеському, Буревич - в Кирилівці (центр організації), В. Даниленко і З. Кононенко - в Моренцах, А. Фесенко - в Поповці, регенти церковного хора В. Гнедюк і І. Іваненко в Гнилице. Є данні, що два майбутніх повстанських ватажка визвольних зманань Д. Терпило - отаман «Зелений» та отаман С. Коцюр (Коцюра) були вчителями, створившими у 1906 р. у Трипільлі і Чигирині місцеві анархістські групи⁹⁷. Анархісти мали зв'язок із партизанським загonom ієгалістського отамана «Поліських лісів» О. Савицького на Чернігівщини, його загін 1907 - 1909 рр. проводив експропріації і терор під анархістськими гаслами, в Білій Церкві з ієгалістською групою «Ангел помсти» М. Лукіна⁹⁸.

Непокоїла поліцію і те, що анархістський рух на Київщині почав співпрацювати із національним українським рухом. У Чигирині члени підпільної групи «Українська народна самооборона» (керівники групи українські есери) діяли в союзі з місцевими анархістами. По селах Київщини був знайдений український

⁹⁴ Моршанская М. Иустин Жук. - Л.: Прибой. 1927. - С. 12; ЦДІА України. - Ф. 274. - Оп. 1. - Спр. 2710. - Арк. 13.

⁹⁵ Пятаков Г. Авфтобиография // Деятели СССР и революционного движения России. Энциклопедический словарь Гранат. - М.: Сов. Энциклопедия, 1989. - С. 591.

⁹⁶ Державний архів Російської Федерації (далі - ДАРФ). - Ф. 102. - Оп. 234 (1909). - Спр. 12, ч. 21 Н. - Арк. 138-140, 405.

⁹⁷ ЦДІА України. - Ф. 274. - Оп. 1. - Спр. 2368. - Арк. 59; Ф. 318. - Оп. 1. - Спр. 1026. - Арк. 30 - 33; Коваль Р. Отаман Зелений. - К.- Вінниця: Діокор. 2008. - С. 15.

⁹⁸ ДАРФ. - Ф. 102. - Оп. 234 (1909). - Спр. 12, ч. 21 Н. - Арк. 135-138; оп. 237 (1909). - Спр. 12, ч. 21 Н. - Арк. 139 - 146; ЦДІА України. - Ф. 274. - Оп. 1. - Спр. 2293. - Арк. 4 - 6; Спр. 2709. - Арк. 9.

переклад брошури російського ідеолога анархізму Леона Чорного (Турчинінова)⁹⁹.

Анархісти поширювали по селах Чернігівщині (Чернігівський, Новозибківський, Глухівський повіти) свої листівки. У с. Семенівка, по селах навколо Борзни, Глухіва, Конотопу, була створена Південно-західна група анархістів - комуністів. В найближчих до Полтави селах: Крутой берег і Дублящина, в Сумському, Ахтирському, Ізюмському, Лебедянському повітах в 1906 р. формувалися селянські анархістські спілки - «Союзи» (с. Хобени, Сватовка, Краснопілля, Должанська волость та ін.). По селах Полтавщини були створені дві анархістські федерації¹⁰⁰.

В Херсонській губернії анархістські групи фіксувалися поліцією по селах: Ново-Воронцовка, Гладоси, Плетений Ташалик, Акметечка, Інгулець, Богополля, М. Виські, Вахновки, Ольвіополь, Шістка. Журнал «Анархист» сповіщав, що справою «свідомих селян анархістів» є: «бойові виступи по селах Херсонської губернії». «В містечку Голта 1907 р. була створена місцева селянська група анархістів-комуністів, яка проіснувала до 1909 р. (відома вбивствами пристава, урядника, стражника, друкувала листівки). По селах Криве Озеро та Гніляково одеськими анархістами М. Репічем та М. Надеждіним були сформувані селянські групи анархістів-комуністів¹⁰¹.

На кордоні Катерининської і Таврійської губерній анархізм популяризувався в селянському середовищі колишніх поселень Запоріжжя та Азовського козацького війська, де по селах діяли анархістські бойові групи: Пологи (1906 - 1910), Гуляй-Поле (1906 - 1913), Новоспасівка (1906 - 1913), Гур'ївка (1906 - 1907). Найбільш відомий з цих груп був «Союз бідних хліборобів» (в якому починали шлях боротьби Н. Махно та інші махновські командири). Цей «Союз» був створений у квітні 1906 р. В. Антоні та братами П. та О. Семенютами і налічував більш ніж 40 «активістів». «Союз» друкував листівки (листівка «К крест'янам»), підтримувала зв'язки із анархістами Олександрівська та Катеринослава. Ватажок гуляйпільської групи О. Семенюта 1906 р. звертався до

⁹⁹ ДАРФ. – Ф. 102. – Оп. 234 (1909). – Спр. 12, ч. 21 Н. – Арк. 209; ЦДІА України. – Ф. 274. – Оп. 1. – Спр. 2605. – Арк. 37, 305; Спр. 2293. – Арк. 4 – 6.

¹⁰⁰ ДАРФ. – Ф. 102. – Оп. 234 (1909). – Спр. 12, ч. 69 А. – Арк. 4; ЦДІА України. – Ф. 276. – Оп. 1. – Спр. 51. – Арк. 4 – 10; Ф. 313. – Оп. 2. – Спр. 2383. – Арк. 103; Ф. 274. – Оп. 1. – Спр. 3424, ч. 3. – Арк. 18; Ф. 336. – Оп. 1. – Спр. 2393. – Арк. 34; Спр. 3004. – Арк. 2 – 4.

¹⁰¹ ЦДІА України. – Ф. 268. – Оп. 1. – Спр. 79. – Арк. 183; Спр. 284. – Арк. 3; Ф. 301. – Оп. 1. – Спр. 1426. – Арк. 24; Ф. 419. – Оп. 1. – Спр. 6016; Ф. 442. – Оп. 857. – Спр. 495 – а. – Арк. 3 – 5; Анархист. – Париж. – 1907. – №1. – С. 32.

гуляйпільських анархістів: «Велика честь і слава вам - синам народу, славним правнукам запорожців»¹⁰².

1906 р. був створений Подільсько-Бесарабський селянський союз анархістів - комуністів (групи в Болграді, Аккермані, Ізмаїлі), Селянський союз Поділля та Херсонської губернії. Анархістські «селянські спілки» намагалися утворити Української селянську федерацію анархістів - комуністів «Вільна громада», таємно видавати газету українською мовою «Вільна громада» у Летичеві. У повітовому містечку Балта анархізм пустив коріння, які два роки знищувала місцева поліція, тільки 1907 р. поліція заарештувала близько 60 анархістів з Подільсько-Бессарабського селянського союзу анархістів-комуністів та групи анархістів - синдикалістів Трудового Союзу. 1907 – 1908 рр. групи на Поділлі фіксувалися у містечках: Янушполь, Жмеринка, Гайсин, по селах: Цвілихівка, Брага, Атаки¹⁰³.

Анархістська агітація проводилася в с. Ново-Павлівка Таврійської губернії, с. Качанівка – Харківської губернії, по селах Новомосковського, Верхнідніпровського повітів Катеринославської губернії. Роменська група анархістів - комуністів до 1909 р. була сильнішою на Полтавщині (лідери: А. Найдиш, бр. Безпальчеви, Власенко, Пилипенко). 1910 р. полтавські анархісти намагалися, об'єднавшись, створити міжрайонну Малоросійську боєву групу анархістів¹⁰⁴.

Навколо О. Семинюти та В. Антоні зібралася група селянських анархістів – комуністів «Запорізького краю»: О. Дорогобед, Л. Межеєв - «Отаман», «Солдат» - Т. Дудник, І. Опанасенко - «Старий» (бл. 20 осіб)¹⁰⁵. 1909 р. О. Семинюта скоїв вбивство поліцейського пристава в Гуляй-Полі, група намагалася організувати втечу арештованих анархістів, взрив в'язниці. 1 травня 1910 р. в перестрілці з поліцією О. Семинюта загинув, але група продовжувала діяти до 1911 р., друкувала листівки¹⁰⁶. Анархісти «Запорізького краю» (нагадаємо, що

¹⁰² Кушніренко І., Жулінський В. Нестор Махно і «Союз бідних хліборобів». – Запоріжжя: Дніпровський металург, 2010. – С. 17 – 26; ЦДА України. – Ф. 313. – Оп. 1. – Спр. 583. – Арк. 43.

¹⁰³ ДАРФ. – Ф. 102. – Оп. 234 (1906). – Спр. 20, ч. 76. – Арк. 2; Оп. 234 (1907). – Спр. 20, ч. 56. – Арк. 2; Оп. 237 (1907). – Спр. 12, ч. 45. – Арк. 26 – 27; Спр. 12, ч. 45 А. – Арк. 12; Спр. 12, ч. 45 Н. – Арк. 27 – 28; ЦДА України. – Ф. 275. – Оп. 1. – Спр. 1700. – Арк. 7; Ф. 301. – Оп. 1. – Спр. 28187 – Арк. 3; Спр. 1251. – Арк. 4; Ф. 385. – Оп. 1. – Спр. 2131. – Арк. 2 – 3; Ф. 419. – Оп. 1. – Спр. 6035. – Арк. 6.

¹⁰⁴ ДАРФ. – Ф. 102. – Оп. 234 (1907). – Спр. 12, ч. 46. – Арк. 2; Оп. 238 (1908). – Спр. 12 ч. 46. – Арк. 4 – 13; Оп. 239 (1909). – Спр. 12, ч. 46 А. – Арк. 120; ЦДА України. – Ф. 268. – Оп. 1. – Спр. 79. – Арк. 98; Спр. 79, ч. 2. – Арк. 22; Ф. 276. – Оп. 1. – Спр. 190. – Арк. 12; Ф. 320. – Оп. 1. – Спр. 438 А, ч. 111. – Арк. 760; Спр. 940. – Арк. 2 – 18; Арк. 2-8.

¹⁰⁵ ЦДА України. – Ф. 313. – Оп. 2. – Спр. 2383. – Арк. 2.

¹⁰⁶ Кушніренко І. Жулінський В. Нестор Махно і «Союз бідних хліборобів». – Запоріжжя, Дніпровський металург, 2010. – С. 45 – 48; Яланський В., Верьовка Л. Нестор і Галина. Розповідають фотокартки. – К.- Гуляй-Поле. 1999. – С. 77 – 90.

сама назва Запорозжя, на початок ХХ ст. офіційно не вживалася, пропаганда розглядала запорожців як «бунтарів») вирішили відродити селянські групи Олександрівського повіту, розпоширювали серед місцевих селян привезені з Парижу листівки та брошуру українською мовою Групи анархістів-комуністів Запорозького краю - «Кілька спогадів про Прокопія Семенюту, Назара Зуйченко, Івана Шевченка». З брошюри можна дізнатися, що Н. Зуйченко і І. Шевченко друкували на гектографі прокламації, агітували по селах в районі Гуляй-Поля, причому «організація охопила великий регіон». Автори брошюри підкреслювали те, що згадані анархісти агітували тільки українською і були «запорозжцями»¹⁰⁷.

1909 р. група анархістів з Гуляй-Поля та Олександрівська (Т. Шуба, З. Рубловський та ін.) організували бойовий загін, але, нові арешти та загибель у перестрілці лідера, підірвали спроможності групи. 1910 р. поліцейські зведення вказували, що у с. Погребище місцеві мешканці співчують анархістам. Числені групи анархістів продовжували непокоїти владу до 1911 р. коли структура анархо-селянського спротиву на Київщині була остаточно розгромлена поліцією. Деякі селянські групи по українських губерніях продовжували діяти до 1913 р.¹⁰⁸.

На еміграції, в Швейцарії та Франції в 1909 – 1916 рр. діяла Федеративна спілка анархістів «Вільна громада», що намагалася вести пропаганду українською мовою (4 групи, керівник М. Музель (Рогдаєв), групи були пов'язані з «селянськими спілками» анархістів в Україні). 1914 р. М. Музель почав видавати в Парижі газету анархістів – комуністів «Набат» (1 № вийшов в липні 1914 р., до початку 1915 р. редакція «Набат» та одноіменна група опинилися в Женеві, де видала, ще три числа газети).

1917 р., після Лютневої революції, почалося відродження анархістського руху в Україні, поновили свою діяльність і анархістські селянські групи. Але на Правобережній Україні революційна боротьба вже проходила під гаслами «лівих» партій та партійних груп українського спрямування – УРСДРП та УПСР, в які перейшла частка колишніх симпатиків анархістів, деякі анархісти знайшли себе в лавах партії більшовиків. Треба, вказати на те, що значну частину повстанських отаманів, більш-менш анархістського штибу, таких як Зелений, Коцюр, Чорний ворон, окремі дослідники автоматично зараховують до симпатиків УНР, «національних», «петлюрівських» отаманів... хоча в них була анархістська історія та близька до анархістів програма (загони Трипільської «республіки» 1919 р., Чигиринської «республіки» 1919 р., загони Ф. Шуби та «шубівців» на Чорнігівщині 1919

¹⁰⁷ ЦДІА України. – Ф. 313. – Оп. 2. – Спр. 2383. – Арк. 103.

¹⁰⁸ ДАРФ. – Ф. 102. – Оп.239 (1909). – Спр. 12, ч. 15 А. – Арк. 3, 20, 36.

– 1920 рр., загони анархістів «Самарських лісів» 1919 – 1920 рр., загони атамана Христового на Полтавщині 1920 р. та ін).

Восени 1918 р. анархісти створили Конфедерацію анархістських організацій України «Набат», зафіксував в цій назві українську складову. Незабаром Н. Махно створює Революційно-повстанську армію України, так само фіксуючи «українські цілі» цієї армії. В жовтні 1919 р. махновцями була проголошена Південноукраїнська трудова федерація, що мала свою «конституцію» - «Декларацію» (редагована анархістом В. Воліним, що у вересні – листопаді 1919 р. був головою махновської Ради, а з серпня по кінець грудня 1919 р. очолював пропаганду армії махновців – «культпросвітвідділ» при махновській Раді). В «Декларації» фігурує основне поняття — Україна, про Росію майже нічого не йдеться, вона випадає з поля зору авторів. Ось як подає кінцеву мету боротьби армії махновців «Декларація»: «И когда революция эта, разгоревшись полным пламенем, охватит собой всю Украину и освободит ее от всех насильников и властителей, - тогда, ее верные бойцы, растворимся в миллионных рядах повстанческого народа и перейдем рука об руку с ним к свободному строительству анархии»¹⁰⁹. Об'єктом махновського перетворення була проголошена Україна, на що вказує і назва статті «Декларації» — «Зносини з іноземними державами». Вона ставить Україну поза Росією і наділяє її функціями вільної міжнародної політики. Вона проголошує, що волю народу - «соціальну й трудову незалежність України», буде захищати «все трудове населення України».

Анархіст та діяч махновського руху Волін (В. Ейхенбаум) підкреслював, що «атмосфера на Украине сильно отличалась от российской... Ряд районов Украины, в отличие от Великороссии, никогда полностью не подчинялся центральной власти. Их население сохранило определенный дух независимости, сопротивления. Умный и достаточно образованный, своего рода «индивидуалист», предприимчивый и инициативный, оберегающий свою независимость, веками привыкший отстаивать ее с оружием в руках, дорожающий своей свободой и самостоятельностью, украинец, *по сути*, никогда не был полностью поработан — не только телом, но и душой, что отличало его от остальных жителей Российской империи... В особенности это относилось к островам в низовье Днепра, знаменитому Запорожью, где свободолюбивые люди уже в XIV веке создали военные лагеря и в течение столетий боролись против попыток их порабощения со стороны соседних стран, в том числе России. В конце концов этим воинам пришлось подчиниться российскому государству. Но традиции «вольницы» на Украине так и не удалось полностью искоренить. Какие бы усилия не предпринимали цари, начиная с Екатерины II, чтобы уничтожить в душе украинского народа

¹⁰⁹ Проект Декларации Революционно – повстанческой армии Украины. – Екатеринослав, 1919.

всякие остатки традиций «запорожской республики», это наследие минувших (XIV–XVI) веков оставило свой след... Украинские крестьяне сохранили любовь к свободе вплоть до наших дней. Она нашла проявление в их упорном сопротивлении всякой Власти, желающей их поработить»¹¹⁰.

В межах одного і того ж географічного регіону Запорозжжя, з сталим етносом, в різні історичні епохи (XVI ст. та 1918 р.) виникли масштабні визвольні народні рухи, що демонструє виразні риси спорідненості та історичну спадковість цих явищ. Треба зазначити, що з усіх козацьких утворень Східної Європи запорожці були найбільш демократичним, федеративним об'єднанням, що ставила не меті досягнення соціальної справедливості, народовладдя. Подібні завдання декларувалися махновським рухом. Анархісти та махновці першої чверті ХХ ст. в своїй діяльності багато що запозичили з традицій самоврядування та змагань за волю Запорозької Січі.

Victor Savchenko

The idea of Cossack faith in the propaganda and organizational activities of anarchists in the ukrainian village (1905 - 1920)

The article opens up the theme of the formation of the ukrainian anarchist peasant anarchist movement, as silent Soviet and modern ukrainian istriografiya. Advocating anarchist ideals anarchists used for approval of Zaporozhzhyan Cossacks traditions of struggle for freedom, ideals and experiences of self-organization of the ukrainian Cossacks. Starting from 1905 the anarchists of Ukraine have begun to establish local anarchist groups and mobile combat units in the ukrainian villages of region Kherson, Podolia, Kiev, Katerinoslav, Poltava, Chernihiv, Northern Tavria, which are often formed ukrainian teachers. In the Alexandersity county in 1906 - 1911 years anarchist federation acted Zaporozhian region, which in its tradition of promoting the use of cossack liberties. In 1918 - 1920 years Zaporozhzhyan Sich tradition tried to resurrect the Makhno movement and the revolutionary - Ukrainian insurgent army (Makhnovci), Confederation anvarhist of organizations of Ukraine «Nabat». The origins of freedom and national anarchism in the Ukraine, Makhno movement ideologues attributed to Zaporozhzhyan Sich.

Key words: anarchists, students, Cossacks, N. Makhno, ukrainian peasantry.

Виктор Савченко

Идея казацкой воли в пропагандистской и организационной деятельности анархистов в украинском селе (1905 - 1920 гг.).

В статье раскрывается тема формирования анархистами Украины крестьянского анархистского движения, о чем умалчивала советская и современная украинская истриография. Пропагандируя анархистские идеалы, анархисты использовали для их утверждения традиции борьбы запорожского казачества за свободу, идеалы и опыт самоорганизации украинского казачества. Начиная с 1905 г. анархисты Украины начали создавать местные анархистские группы и мобильные боевые отряды в украинских селах Херсонщины, Подолии, Киевщины, Екатеринославщины, Полтавщины, Черниговщины, Северной Таврии, которые часто формировались украинскими учителями. В Александровском уезде в 1906 – 1911 гг. действовала федерация анархистов Запорожского края, которая в своей

¹¹⁰ Волин В. Неизвестная революция 1917-1921. – М.: Праксис, 2005. – С.389.

пропаганде використовувала традиції казачих вольностей. В 1918 – 1920 гг. традиції Запорозької Січі пытались воскресити махновське рухання і Революційно - повстанська армія України (махновців), Конфедерація анархістських організацій України «Набат». Истоки свободолубія і народного анархізму в Україні ідеологи махновського рухання відносили к Запорозької Січі.

Ключевые слова: анархісти, студенти, запорожці, Н. Махно, українське крест'янство

УДК 398.3(477.74):930.25

Анна Петрова

ОБРЯД ВИКЛИКАННЯ ДОЩУ У БАЛТСЬКОМУ ПОВІТІ у ХІХ ст.

(за матеріалами однієї архівної справи)

У статті розглядається судова справа Балтського повітового суду, що зберігається в Державному архіві Одеської області, як джерело інформації про архаїчний обряд викликання дощу. Матеріали судових справ – опосередковано, але досить інформативне джерело з традиційної обрядовості, якому варто приділяти належну увагу. У даному випадку судові матеріали містять детальний опис обряду викликання дощу, який побутував у Балтському повіті Подільської губернії у другій половині ХІХ століття.

Ключові слова: обряд викликання дощу, Балтський повіт, ДАОО.

Для українців, основу традиційної культури яких складає землеробство, властиві аграрні звичаї та обряди викликання та призупинення дощу.

З сучасних українських дослідників обряди цієї групи досліджує Людмила Іваннікова¹¹¹, відповідним обрядодіям у румунів Буковини присвячені розвідки Антонія Мойсея¹¹². До окремих аспектів даної теми зверталися Юрій Климець¹¹³, В.С. Зеленчук, Ю.В. Попович¹¹⁴ та інші.

Обряди викликання дощу були відомі всім народам світу. Така поширеність свідчить про глибоку давнину цих магічних дійств, адже відомо, що культ води був одним із найдавніших. Небесну воду, що спадала на землю у вигляді дощу, вважали святою, її називали «живою водою» (на відміну від «мертвої» - морської, не придатної для пиття). У міфології всіх індоєвропейських народів дощ уявляли як

¹¹¹ Іваннікова Л. Обряди викликання дощу [Електронний ресурс] / Людмила Іваннікова // Слово Просвіти. – 2008. – Режим доступу до ресурсу: <http://slovoprosvity.org/2008/07/03/850-old/>

¹¹² Мойсей А. Комплекс обрядів викликання та зупинення дощу у румунів Буковини [Електронний ресурс] / Антоній Мойсей // Народна творчість та етнографія. – 2005. - № 4. – С. 45-52. - Режим доступу до ресурсу: <http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/43014/06-Moisei.pdf?sequence=1>

¹¹³ Климець Ю. Землеробська основа купальської обрядовості слов'ян / Юрій Климець // Проблеми слов'янознавства. – 1999. – Вип. 50. – С. 203-209

¹¹⁴ Зеленчук В.С. Антропоморфные обряды у восточнороманских народов (ХІХ – начало ХХ века) // Проблемы истории и культуры. – М., 1981 – С. 195-201.